

ԵՐԽՈՒՄ

ՕՐԱԳԻՐ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ

ԹԻՒ 20.

1859

Բ. ՀԱՏԱՐ

ՅԱՆՈՑ ԽՂԻԿԸ
ԿԱՄ
ԳԻՊՈՒՐԿ

Սոսկէս դքսուհին՝ իր ամուսնոյն նոյն ձիուն, ութսունամեայ ծերունին ալ ծառային ձիուն վրայ հեծնելով ծանր ծանր եւ լուրձեամբ Գիւղեղեղէնէն վեր կ'ելլէին: Ամէն մէկն իր տխուր մտածմանց մէջ ընկղմած էր եւ իրար ամենեւեմ խռովող չկար: Գունոտ աս ատենս պատուհան ելած էր եւ ասոնց լեռնէն վեր կամաց կամաց ելլելը կը տեսներ:

“Հայրս կու գայ,” գոչեց ուրախութեամբ. “եւ քովէն ձիավարողն ալ մայրս է: Մայրս դաշտի վրայ անոր դիմացը ելեր է, առանց յառաջագոյն ինծի բան մը զրուցելու,” Գունոտ աս վայրկենիս մէջ շուտով անոնց քովն հասնելու համար թռչնոյ թեւ կը փնտռէր: Ուրախութեամբ ինքզինքը սրահէն դուրս նետեց, սանդուղներէն իջաւ եւ ամրոցին գաւիթն հասաւ, եւ քանի մը վայրկենէն լեռան զառիվայրը հասած էր: Եւ հեռուէն եկողներուն կը պոռար “Բարով եկար հայր, բարով եկար,”:

Վասն քայլի չափ մօտենալէն ետքը, սրտի ուրախութեան բաբախմամբ հայրը գրկելու եւ իր սիրուն սրտին վրայ ճնշելու կը պատրաստուէր: Բայց յանկարծ գամուեցաւ մնաց: Եկողներն ալ կեցան: Խեղճ Գունոտ սխալմունքն իմացաւ եւ ձիուն վրայ հօրը տեղ եղբայր Վլաւը տեսաւ: Աչքերը փուճ տեղ զանի կը փնտռէին:

“Հայրս ո՞ւր է,” կը հարցնէր դողդոջուն ձայնով: Բայց պատասխանի տեղ հեծկտալ կը լսէր եւ կը տեսներ որ աչքերէն արցունք կ'իջնար: Աղընթարթ մը չտեսեց, մութ կասկած մը ծնաւ մտացը մէջ, եւ կարծես թէ շանթէ զարնուած էր: Խօսիլ կ'ուզէր, բայց շրթունքները ջղաձգութենէն կը

դողային, յառաջ երթալ կը ճգնէր, բայց դողդոջացող ծնկերը կարծես թէ գետնի վրայ արմատ ձգած էին, լալ կ'ուզէր բայց ան ալ չէր յաջողէր: Սրտին վրայ սաստիկ ծանր բեռ մը զինքը կ'ընկճէր: Քարէ արձանի մը պէս անշարժ եւ գունատած նոյն տեղը կը կենար, եւ տխրութեամբ անոնց հասնելուն կը սպասէր: Ակամայ թեւերը տարածեց, որոնց մէջ հեծկտալով մայրն ինկաւ:

“Սիրելի Գունոտ սիրտ ըրէ,” գոչեց դքսուհին արտասուօք, “քաջալերուէ՛ որդեակ, բարի հայրդ ալ չկայ:” Մայր եւ որդի երկայն ատեն նոյն դրից մէջանշարժ մնացին, վերջապէս արտասուաց հեղեղ մը Գունոյին աչքերը թրջեց եւ ընկճած սիրտը թեւ թեւցաւ:

Գունոտ՝ երբոր վերջապէս լացող մօրը բաղուկները թող տուաւ, տեսաւ որ ծեր Գլեննո իր ոտքն ինկած էր եւ երկու թեւերովն անոր ծունկը գրկելով եւ հեծկտալով կը գոչէր. “Ա՛խ, բարի եւ սիրելի տէր, ներեցէ՛ք ձեր ծառային. եւ առանց իրեն տիրոջ ետ դառնալուն համար իբր մեղկ կամ վատ մի՛ մերժէք: Ո՛ր տէր, հաւատացէ՛ք ինծի, արեանս վերջի կաթիլը թափելու պատրաստ էի, եթէ որ անոր տեղը եւ կամ անոր հետ մեռնիլ կարող ըլլայի: Բայց ձեր փառաւոր հայրն ուղեց առանձին մեռնիլ: Սիրելի Գլեննո, կ'ըսէր ինծի, գուն մեր ամրոցը դնաւ եւ իմ ամուսինս ու տղաս մխիթարէ: Իմ բարի եւ սիրելի տէրս ասանկ խօսեցաւ եւ երանեալի պէս մեռաւ: Բայց ո՛հ, ես պիտի զձեզ մխիթարեմ, երբ նոյն իսկ իմ անձս անմխիթար է,” Աս խօսքերէն ետքն ան ալ դառն լալու սկսաւ:

Գունոտ խեղճ ծառան ընտանութեամբ վեր վերացուց, զինքը գրկեց եւ արիւնոտած սրտին վրայ դնելով ըսաւ. “Հանգարտէ՛ բարի եւ հաւատարիմ Գլեննո, ես քու հաւատարիմ սիրտդ կը ճանչնամ: Գունոտ հօրս մեռնիլը տեսար եւ մինչեւ ցմահ անոր հաւատարիմ մնացիր: Գունոտ անշուշտ իմ աղնիւ հայրս սպաննողներն ալ կը ճանչնաս. գունոտ պէտք ես մահուանէ ետքն ալ անոր հաւատարիմ մնալ,”:

Գլեննո, Գունոյին խօսքերուն իմաստն աղէկ հասկեցաւ, Գիւղեղեղէն անկենդան գլխէն կարած մազի փունջը դուրս հանեց, մէյ մ'ալ պագաւ եւ

նոյնը երկրասարդ գըրոյն տուաւ: Գունոն արծաթի պէս ճերմակ փունջը տեսնելով զարհուրեցաւ, պագաւ զանի, եւ սրտին մէջ մինչեւ հիմակ իրեն անծանօթ զգածմունք մը գրգռեցաւ, որ էր «Վրէժխնդրութեան», զգածմունք: Սիրտը հիմակ աւելի արագ կը զարնէր, երեսները կարմրեցան, աչքերէն կրակ կը ցափէին, շրթունքները կը գողային եւ լեզուին վրայ «վրէժ», բառը կը շարժէր:

Հոն եղողներն ամէնն ալ զարհուրեցան, որովհետեւ Գունոյին ներսէն անցածը կը կռահէին, երեսին վրայ «Վրէժ», բառը կը կարդային թէ եւ ինք նոյնը գեռ արտաբերած չէր:

«Այր, որդիդ պիտի առնու քու մահուանդ վրէժը», գոչեց վերջապէս:

«Չէ, չէ սիրելի տէր», կրկնեց Պեննո, «ձեր լուսահոգի հայրը ձեզմէ թողութիւն, ներել կը խնդրէ եւ ոչ թէ վրէժ: Իր մահունէ քիչ մ'առաջ կ'ըսէր ինծի, Ըսէ Գունոյիս որ զիս սպաննողներէն ամենեւին վրէժ չիխնդրէ, այլ անոնց ներէ մեր Փրկչին օրինակին հետեւելով: Ինք իր սրտին յաղթելով աւելի ուրախութիւն կ'ունենայ, քան թէ արիւնային վրէժ խնդրութենէ: Չեր հանգուցեալ հօրը վերջին խօսքերն ասոնք են, եւ իր վերջի կամքը ձեզի համար սուրբ պիտի ըլլայ»:

«Այո այնպէս է, եւ միշտ ալ ասանկ պիտի ըլլայ ինծի համար», կը պատասխանէր Գունոն եւ կարծես թէ երազէ մը կ'արթննար: «Իմ սիրելի հօրս կամայրդ դէմ բան մ'ալ ընել չեմ ուզեր», Աս ըսելով վրէժխնդրութեան հոգին գեռ նոր ծլելու սկսած ատեն ճնշեց, եւ իր սրտին վրայ ըրած աս յաղթութիւնը, զինքը սուրբ եւ մինչեւ հիմակ իրեն անծանօթ եղած զգածմունք մը վարձատրեց, այսինքն նոյն վայրկեանին կրծոցը մէջ աս առաջագրութիւնը ծնաւ, «Ես իմ քաջ եւ բարի հօրս արժանի որդի պիտի ըլլամ»:

Գունոյին իր հայրն սպաննողներուն ներելու մեծանձն առաջագրութեանը վրայ միւսներն ալ անկեղծ ուրախութիւն եւ մեծ հաճութիւն ցըցուցին: Բարեպաշտ Գլաւս ալ աւելցուց. «Ճշմարտութեան եւ առաքինութեան համար մեռնիլը մեծ բան է, բայց մեռնելու ատեն սպաննողներուն ներելը մեծագոյն: Վերջինը մեր Փրկչին հոգեովը գործել է, եւ ազնիւ կոթորիտ մահուան ատենն ասանկ ըրաւ: Ով որ անոր պէս կ'ապրի եւ անոր պէս կը մեռնի, կրնայ այնպիսեղն համար ըսուիլ, որ ի Տէր ապրեցաւ եւ ի Տէր մեռաւ: Եւ երանի որ ի Տէր կը մեռնի»:

«Ներելը ծերունեղն» հանգուցելոյն համար ըրած արժանաւոր գովութիւնը, միւսներուն՝ եւ ի մասնաւորի գըսուհւոյն եւ Գունոյին վերաւոր սրտին բաղասամովն մ'եղաւ: Եւ կոթորիտին արդարոյ մահուամբ մեռած ըլլալուն մտածմունքը, անոնց մեծ ցաւը շատ մեղմացուց: Անոր հոգին Աստուծոյ ձեռքն ըլլալուն կը հաւատային, եւ խաղաղութեան երկրին մէջ զինքը նորէն տեսնելու քաղցր յոյսը ծոցերնուն մէջ կը հանգչէր:

Ըսոր վրայ չուն նորէն սկսաւ շարժիլ, եւ ծանր ծանր ու տխուր յառաջ կ'երթար, այնպէս որ մեռելի յուղարկաւորութեան կը նմանէր: Վերջապէս վեր հասաւ, բայց աս բօթալից լոյն՝ ծառայից մէջ պատճառած սուգն ու արտամութիւնը տեսնելու բան էր: Որովհետեւ ամէնքն ալ առանց բացառութեան զինքը կը սիրէին: Ամրոցը յանկարծ լալականաց տուն դարձաւ: Եւ ինչ որ այսօր ամրոցի մէջ կ'ըլլար՝ նոյնը կը պատահէր երկրորդ օրը դաշտին մէջ: Չթրջած աչք եւ անցաւ սիրտ չմնաց: Ամէն բերնէն աս խօսքերը կը լսուէին, «մեր սիրելի տէրն սպաննելու են: Մենք անով ամենաբարի հայր մը կ'որսնցուցինք»:

Ըստեղծաց ուրիշ ամրոցներու մէջ ալ, ուր մեր հանգուցեալը ծանօթ էր, մեծ սուգ ու արտամութիւն կը տիրէր: Ամէն քաջ ասպետները, գաղտնի ֆէֆէն յերկինս աղաղակով անիրաւութեան վրայ կը բողբէին եւ արիւնային վրէժխնդրութիւն մ'ընելու կ'երդնուին: Նոյն իսկ Մաքսիմիլիան կայսրն ասոր վրայ պլշլշած եւ քանի մը հարկւր ասպետաց ժողովքի մէջ գոչած էր. «Այս, ազնիւ Գիպուրի քեզմով շատ բան կ'որսնցուցի, քեզմով հաւատարիմ բարեկամ մը, եւ իմ տէրութեանս ամէն ազնուականներուն քաջագոյնը կ'որսնցուցի»:

Թէ եւ կերդրուտա եւ Գունոն բախտին աս խիստ հարուածը մեծ քաջասրտութեամբ եւ Աստուծոյ կամայր համակերպելով ընդունեցան, բայց իրենց առողջութեանը վրայ գէշ աղբեցութիւն ըրաւ: Գունոն հիմակ, ալ յառաջուան կայտառ եւ զուարթ երիտասարդը չէր, դըսուհւոյն վրան ալ օրէ օր առողջութեան նուազում եւ զօրութեան նուաղել մը կը տեսնուէր: Ինք թէ եւ միտ չէր դնել, բայց տղան ու ծառայք յայտնի կը տեսնէին:

«Մեր աղնիւ տիկինը», կ'ըսէին ծառայք իրարու «մեր բարի տիրոջ մահունէ ետքը, ինչպէս օր աւուր վրայ կը տկարանայ: Թէ որ այսպէս յառաջ երթալու ըլլայ, վեց ամէն ամրոցնիս ալ տիկին չունի»:

Գունոն ալ ամէն օր աս բանս կը դիտէր, եւ հոգը կը շատնար: Առանձին խուցի մէջ եղած, քիչ ատենէն սիրելի մայրն ալ կ'որսնցունելու կարելիութիւնը մտածած ատենը, որդիական սէրը, ասպետական արիւթութեանը կը յաղթէր, եւ աչքերէն արտասուած հեղեղ յառաջ կը բերէր: Որովհետեւ Գունոյին իր ծնողաց վրայ ունեցած սէրը, շատ քիչ չէրն ունին:

Ինչ որ ծառաներն իրարու մէջ կը խօսէին, եւ ինչ որ Գունոն կը վախնար նէ, նոյնն եղաւ: Բարի գըսուհւոյն մարմնաւոր զօրութիւնն երթալով նուաղեցաւ եւ վերջապէս անկողին ինկաւ եւ արագ քայլերով գերեզման կը մօտենար: Վերջապէս ինքն ալ իր վիճակն իմացաւ, բայց ամէնեւին չվախցաւ:

Գունոն իր հիւանդ մայրն այնպէս կը խնամէր, ինչպէս փափուկ գուստրն իր մայրը: Նիզակն ու սուրը, նիզակախաղութիւնն ու պատերազմ, յաղթութիւն ու փառք ամէն բան մոռցած էր, եւ բոլոր

գիշեր իր սիրելի մօրը քովը կը հսկէր: Թէ աս որդի-
ական հոգացողութիւնը, մօրը սրտին ինչ մխիթարու-
թիւն էր, թող մեր ընթերցողն ինք իրեն մտածէ:

Վիշեր մը, Աերդրուտա կրօնի վերջին մխի-
թարութիւններն առնելէն ետքը, Գուռնոյին հետ ա-
ռանձին խօսիլ կ'ուզէր: Գուռնո մօրը քովը նստեցաւ,
եւ թէպէտ զգացած ցաւը ծածկելու կը ջանար,
բայց աչքէն երբեմն երբեմն արտասուաց կաթիլներ
գետինը կ'իյնային: Եւ մօրը մեռելի պէս գունատած
երեսը, դողալով միայն կրնար նայիլ:

«Միրելին Գուռնո», ասանկ սկսաւ խօսիլ մայրը
տկար ձայնով «թէ եւ գուռն իզմէ ծածկել կ'ուզես,
բայց ես արդէն կը զգամ որ քեզմէ բաժնուելու
ատենս մօտեցած է: Ես անկէ չեմ զարհուրիր:
Արդէն բաւական տարիք ունիմ, եւ աս տարիներու
շարքին մէջ աւելի ուրախալի քան թէ տրտմալի
բաներ տեսայ: Փառք Աստուծոյ: Եւ որովհետեւ
երկնաւոր Հայրը զիս հիմակ ասկէ իրեն կը կանչէ,
մեծ ապերախտութիւն եղած կ'ըլլայ թէ որ իր հրա-
ւերը սիրով չընդունիմ: Չեմ ուրանար, սիրելի Գուռնո,
որ քեզմէ բաժնուիլս իմ սրտիս մեծ ցաւ է, բայց
աս անջատումը երբ եւ իցէ մի անգամ մը պիտի
ըլլայ: Անոր համար համբերութեամբ Աստուծոյ կա-
մացը համակերպ կ'ուզեմ ըլլալ, եւ սիրելի Գուռնո
նոյնը դու ալ պէտք ես ընել: Թէ որ իզմէ բաժ-
նուիլդ քեզի ալ մեծ ցաւ կը պատճառէ նէ, պէտք
եւ կրօնի մխիթարութեանց դիմել եւ սիրտ ընել:
Աստուծմէ, կրօնէն եւ առաքինութենէ վեր քեզի
համար բան մը չըլլայ: Հայրենեաց եւ անոր իշխանին
միշտ հաւատարիմ եղիր, ամենեւին վրէժ մի՛ խնդրեր,
մանաւանդ թէ միշտ եւ արագ ներելու պատրաստ
եղիր, ընկճուած անմեղութեան պաշտպան, աղ-
քատաց, պրեաց եւ որքոց հայր եւ հաւատարիմ
ամուսին մ'եղիր, եւ մահը պատերազմի դաշտի մէջ
եղեր է, կամ հանդարտ անկողնոյ մէջ զքեզ ա-
մենեւին չիսարստիցներ, այլ զքեզ Աստուծոյ եւ
ծնողացդ հետ միացնող բարեկամ մը կ'ըլլայ»:

Վուռնոյին մայրն ասանկ խօսելէն ետքը, կէս
մը մեռած աչացը մէջ, արցունքը կը դողդողար: Գուռնո,
մօրը խօսքերէն արտաքայ կարգի շարժած ըլլալով,
անոր պաղած ձեռքը բռնեց եւ սրտին եւ շրթանցը
վրայ կը դնէր ու կ'ըսէր «Միրելին մայր, բարե՛ մայր,
քեզմէ բաժնուիլս ինծի շատ դժուար բան է: Բայց
քու խրատներդ ինծի նուիրական պիտի ըլլան եւ
զանոնք ամենեւին պիտի չմոռնամ»:

Ասկէ աւելի բան մը չկրցաւ խօսիլ, այլ աճա-
պարելով հիւանդին խուցը թողուց, եւ աչքերը հե-
ղեղներու մէջ կը լողային: Քիչ մը վերջը զօրացած
ետ դարձաւ, որովհետեւ աղօթած էր:

«Միրելին Գուռնո», սկսաւ ըսել մայրը նորէն բայց
աւելի տկար ձայնով, «քեզի ուրիշ բան մ'ալ ունիմ
ըսելու. կը բաղձամ որ Աթոքիտին մարմինը մեր
ընտանեաց գերեզմանին մէջ իմ քովս դրուի: Այս-
սէր գիմէ, որ ինք իր իշխանութեամբ ֆէֆէն դա-

տաւորներէն նոյնը խնդրէ, եւ քեզի համար կ'աղօթեմ
որ Աստուած գործքիդ օգնակիւն ըլլայ: Կը բաղձամ
դարձեալ, որ ծնողացդ երկայն ատեն եւ հաւա-
տարմութեամբ ծառայած սպասաւորները պատուես,
եւ անոնց հետ անանկ վարուիս ինչպէս հայրդ ու
մայրդ կը վարուէին: Ի մասնաւորի Գլենդինային՝
որ ինծի 20 տարի ծառայած է, եւ ծեր Պեննոյին ու
Ռուբերտին՝ որոնք հօրդ մինչեւ մահը ծառայեցին՝
մասնաւոր հոգ ունենաս: Հիմակ իմ վերջին կամքս
իմացար, թէ որ նոյնը հաւատարմութեամբ կը կա-
տարես, հօրդ ու մօրդ օրհնութիւնը միշտ վրայ կ'ըլլայ,
մինչեւ որ Աստուած զմեզ օր մը ամէքնիս մէկտեղ
միացնէ»:

Տկար մայրը հոս կենալու հարկադրեցաւ, որով-
հետեւ բոլոր զօրութենէն ինկած էր. յոգնած գլուխը
բարձին վրայ դրաւ վրան միաբել մ'եկաւ, ուստի
որ ալ չարթնցաւ: Անմահ հոգին իր ապականացու
խիւղ թողուց եւ երկնաւոր Հօր թռաւ:

Վուռնոյին ցաւն ստորագրելն անկարելի է, որ
քիչ ատենուան մէջ ամէն բան, իրեն համար ամէն
աղնիւ եղածները կորսնցուց: Իր սիրտը՝ բախտին
իրեն ետեւէ ետեւ տուած կրկին հարուածոց վեր-
քերէն կ'արիւնէր: Ասկէ քանի մ'ամիս յառաջ մարէն
բնաւ չէր անցներ որ քիչ մը վերջը հօրմէ ու մօրմէ
զրկուելով որբ մը պիտի մնար: Իր ցաւն ու կսկիծն
անեղը էին:

Ճառայից եւ հպատակաց ցաւն ալ մեծ ըլլա-
լուն վրայ ոչ ոք կրնայ տարակուսիլ, ասոնց սուգն
մեծ եւ ընդհանուր էր: Որովհետեւ բարի դքսուհին
ալ իր ամուսնոյն պէս ամենէն կը սիրուէր ու կը
յարգուէր: Եւ իրենց սուգը թաղման օրը յայտնի
ցուցուցին, որովհետեւ նոյն օրը բոլոր ամուսնիւն ու
գեղին մէջ որչափ որ քաղելու կարողութիւն ունեցող
մարդիկ կային ամէն ալ ներկայ էին, ծեր ու տղայ, պր
ու կին, մանչ ու աղջիկ ոչ ոք կը պակսէր: Ամէնքն ալ
սգոյ զգեստ հագած էին եւ ամենուն աչքը արցուն-
քով լեցուն էր:

Վագաղը գերեզման իջնցնելէն ետքը, երբոր
քահանան «Հանգիցէ ի խաղաղութեան», հնչեց, բաղ-
մութեան մէջ ելած ողբն ու կոծը արտաքայ կարգի
բան մըն էր:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ե .

Հարուած հարուածի վրայ:

Հատ անգամ երկրի վրայ բարիներն՝ Աստուծոյ
թողութեամբ, որ իր սիրելիները կը տանջէ, կը
խրատէ, խիստ փորձերէ կ'անցնին: Ստոյգ է որ հա-
րուած հարուածի վրայ ընդունելէն ետքը համբերելու
համար՝ մասնաւոր հոգեւոյ զօրութիւն մը պէտք է:
Ասոր օրինակ մ'եղաւ մեր ասպետ Գուռնոյին գէպքը:

Իրեն սիրտը՝ հօր մը կորստեան հին վէրքովը
կ'արիւնէր, երբոր նոր վէրք մ'ալ մօրը կորստեամբ
վրան աւելցաւ:

Գիպուրկի ամրոցէն գրեթէ հինգ մղոն հեռու Ս. Գիոնայի մէջ, քանի մ'ատենէ ի վեր դեռ ծաղկահասակ պրի մը կ'ապրէր, որ չէ թէ միայն հարուստ ու սիրուն, այլ առաքինի եւ բազմութենէ քաջուած անձ մըն էր: Ասի Գաղղիայի Պէրրի գբսոյն Ալիզա պրին էր: Ինք զգուքսը պարզապէս ծնողացը հրամանին հնազանդելու համար առած էր: Աս գուքսը քաջ ու հարուստ էր, բայց միանգամայն զեղև ու բռնաւոր: Անոր համար ամուսնութիւնն ալ դժբախտ էր: Ինքը՝ Ալիզան ինքիրեն մնացած ատենը շատ կը հեծէր: Բայց ամուսնոյն արագահաս մահը իր ցաւերուն ալ վերջ տուաւ, ապա թէ ոչ քիչ ատենէն ինք գերեզման պիտի իջնար:

Ալիզա՝ գբսոյն մահուընէ ետքը, որ իրեն մեծ հարստութիւն թողուցած էր, նորէն Գերմանիա իր սիրելի քաղաքը՝ Պրայզկաւ դարձաւ, եւ Ս. Գիոնա գեղեցիկ եւ հաստատուն ամրոցի մը մէջ սկսաւ բնակիլ: Լաւ եւ զգաստ Ալիզա իր ամրոցին մէջ քաջուած եւ ծածկուած բարի կեանք մը կ'անցընէր: Ինք բաւական սրամիտ էր՝ որով երբեմն երբեմն իրեն մօտեցողները թափանցող աչօք կը զննէր: Ոմանք իրեն գեղոյն, ոմանք ալ միայն հարստութեանը համար աւնոր ձեռքը կ'ուզէին: Միայն մէկը, որ էր Գիպուրկի Գուռնո ասպետն՝ անոր սրտին բարութիւնը ճանչնալուն համար զանի իրեն կենացը ընկեր կը բաղձար:

Ալիզային սրամտութիւնը, Գուռնոյին սրտին մէջ անցածները կռահած էր: Շատ չանցաւ Ալիզա ալ Գուռնոյին սքանչելի եւ բարի երիտասարդ մ'ըլլալը ճանչցաւ, եւ զինքը իր սիրոյն ու յարգանացը արժանի սեպեց եւ քիչ ատենէն Ալիզա Գուռնոյին ամուսինն եղաւ:

Մահուան գեղեցիկ իրիկուն մը, Գուռնո իր ամրոցին պարտիզին մէջ առանձին քարէ նստարանի մը վրայ նստած, արեգական մանելը դիտելով, իր ապագայ երջանկութեան վրայ կ'երապէր:

«Արեգական մանելն ինչ սիրուն է», կ'ըսէր ինք իրեն. «վաղն ալ նորէն ասանկ գեղեցիկ պիտի ծագի: Իմ լուսահոգի ծնողացս մահուամբն ալ երջանկութեան արեգակը մտաւ, բայց նոյնը՝ իմ սքանչելի Ալիզայովս նորէն պիտի ծագի»:

Գուռնո ասանկ կ'երապէր եւ իր երազովը երջանիկ էր: Բայց մտքէն բնաւ չէր կրնար անցընել որ աս գեղեցիկ յոյսը, կարճատեւ երազ մը պիտի ըլլայ, ուստի որ շուտով եւ զարհուրանօք պիտի արթննայ:

Քովը յանկարծ ասպետ մը կանգնեցաւ կեցաւ, եւ շատ անգամ «Տէր կոմս», կանչելով, զինքը քաղցր երազէն արթնցուց: Գարձաւ, եւ քովն ըլլողը Ալիզային մարդիկներէն ըլլալը ճանչցաւ:

«Ո՛ր Գիոնայէն ինծի ինչ լուր կը բերես», էր Գուռնոյին առաջին հարցումը:

«Ո՛ր գիտած տէր, տխրալի, շատ տխրալ լուր մը, կը պատասխանէր ասպետը: «Ներեցէք ինծի որ շուտ զրուցեմ, որովհետեւ վայրկեան մ'ալ պէտք չէ որ կորսընցունէք: Թէ որ մեր ազնիւ դքսուհին՝ կենդանի տեսնել կ'ուզէք շուտով, շուտով Ս. Գիոնա վաղեցէք»:

Գուռնո շանթէ զարնուածի պէս յանկարծ տեղէն ցատքեց եւ գուռեց «Ինչ կ'ըսես, արեւօք ըսածդ աղէկ չիմացայ: Ինչ, դքսուհին դեռ կենդանի գտնելու համար Ս. Գիոնա՞ պէտք եմ վաղել»:

«Լո՛ւ տէր, պատասխանեց հաւատարիմ ասպետը աչքէն արցունք ինջեցընելով: «Ըսածս շատ աղէկ հասկըցած էք: Աճապարեցէք, շուտ ըրէք, որովհետեւ վրան յանկարծ կաթուած իջած է: Խսանանկ շուտ ձիավարելով եկայ որ ձին սատկեցաւ ինկաւ, բաղձանքս վայրկեան մը յառաջ հոս հասնիլ եւ բանը ձեզի իմացընել էր»:

Գուռնո աս վերջին խօսքերը լսած չէր, որովհետեւ ակոռը վաղած եւ աճապարելով ամենէն առոյգ ձին պատրաստել տուած, եւ առանց մէկու մը մնաս բարով ըսելու կայծակի շուտութեամբ ձիավարած էր: Որչափ որ իր թեթեւաբայ ձին դաշտերուն վրայէն կ'աճապարէր՝ իր սիրտը կարծես թէ անկէ ալ յառաջ կը թռչէր: Մտօք արդէն Ս. Գիոնա հասած էր, եւ Ալիզային մահուան գուռնոյն իրեն կը տեսնէր, անկողնոյն քովը կեցած անոր մահուան վերջի պատերազմը կը դիտէր եւ վերջին անգամ տկարացած աչուրները բանալով, գուռնոյն շրթանքը վերջին մնաս բարով ըսելը կը լսէր. «Ո՛ր Ալիզա, Ալիզա», կը գուռէր, եւ ձիուն արագ շարժումը միայն զինք աս նոր երազէն կ'արթնցնէր: Գուռնոյին ամրոց հասած եւ գաւթիթը մոտեցող համար խրամին կամրջէն անցած ատենը, աշտարակին ժամացոյցը գիշերուան ժամը մէկ զարկաւ:

«Ալիզա դեռ կ'ապրի», կը հարցնէր ծառայութիւն ընելու համար իր քովը մօտեցող ծառայից: Համառօտ «այո՛», մը պատասխանելէն, իր վրայ նոր յոյս մը զարթուցանելու համար բաւական եղաւ:

Սանդղէն վեր ելած ատենն ամրոցի մէջ գերեզմանատան լուռութիւն մը տիրած էր: Ո՛չ վերջին անգամ ըրածն այցելութեան ատեն եղած ուրախական վիճակէն ինչ տարբեր էր աս անդամուան վիճակը: Դքսուհւոյն նախասնեակը մտած ատենը սիրտն ինչպէս կը բաբախէր: Հոն աղախին մ'արտասուակըց աչօք զինքն ընդունեցաւ, եւ դքսուհւոյն խոցը տարաւ: Ալիզան առջի անգամ տեսած ատենը՝ սիրտը երկսպրի սրով մը վերաւորեցաւ, զգացած ցաւն անբասորագրելի էր: Քանի՞ մը ժամ յառաջ իրեն վսիթարութեան առարկայ եղող հարսը, գոց աչօք եւ թերաբաց շրթունքներով, արդէն մեռածի պէս գուռնոյն կը պառկէր: Բանականութիւնը արդէն կաթուածն իջած առջի՝ վայրկեանի մէջ կորսընցուցած էր: Գուռնո իր հարսին մահուան անկողնոյն քովը ծուր դրաւ, եւ Աստուծոյ անոր կենացը աղատութիւնը կը խնդրէր: Հոն գտնուողներն ամէն ալ անոր օրինակին հետեւեցան: Թէ եւ շատ եռանդեամբ կ'աղութէր, բայց Աստուած աղօթիցը չլսեց, որովհետեւ հարսը երկնից համար որոշուած էր:

Գժբախտ Գուռնո լուռ ու անշարժ ծուր դրած կը կենար մինչեւ, բոխիւր ձեռքէն բռնած զինքը վեր վերցուց: Բոխիւն խորհրդոյն ակամայ անսաց. բայց

մեռելոյն անկողնոյն քովը, չոր ու սեւեռեալ աչօք եւ բեկեալ սրտիւ կը կենար:

“Այն Ալիլա, աղին հարս, կը գոչէր սիրտ ծակծկող ձայնով “գոնէ անգամ մ’ալ ինծի նայէ, գոնէ շրթոնքներէդ բառ մը հնչեցուր,“:

Իսկ անոր աչքերը գոց եւ շրթոնքները համր մնացին: Որովհետեւ Ալիլային համար ալ երկրաւոր բան մը չկար, հոգին՝ ալ երկրի չէր վերաբերեր:

Գուշոն երեք ցաւալից ժամերէն ետքը հիւանդին խցէն դուրս կանչուեցաւ, որովհետեւ իրեն պատգամաւոր մ’եկած էր եւ շուտով հետը խօսիլ կ’ուզէր: Դուրս ելաւ, բայց ինչպէս զարմացաւ մնաց երբոր Ռուբենտ ծեր բերդապահը տեսաւ:

Պիտ’որ շարունակուի:

Բ Ե Ա Պ Ա Տ Մ Ե Վ Ա Ն

Սէլլոն կղզւոյն մէջ փոքրութիւն մը (վերջ):

Ահեղ եգիպտացի մը շուրջ 3½ ոտնաչափ բարձր՝ ծագովը լերան մը կռնակը փախաւ: Մայրը փոխանակ իր ծագը պաշտպանելու, զարմանալի դէպք, անկէ արդէն հարկեր քայլի չափ հեռացաւ յառաջ գնաց ու փշոտ մացառի մը մէջ մտաւ: Ես արտօնօք ետեւէն դայի ու ծագին պոչը բռնեցի, սակայն ափիսայն զօրաւոր էր որ չէի կրնար զննք արգելել, անանկ որ կամաց կամաց քաշելով զիս իւրեն հետ նոյն մացառին մէջ խոթեց, ու որ մայրը մտած էր: Նոյն միջոցին եղբայրս արդէն մօտս հասած ըլլալով ապսպրեցի որ աչքը մացառին վրան ըլլայ ու մայրը դարձած տանն պատրաստ գտնուի: Ասկէ ետքը ծագ փղին պոչը արդէն մէկ ձեռքս ըլլալով մէկալ ձեռքովս պատիճը բռնեցի ու մեծ աշխատութեամբ սկսայ զանիկա լեռն ի վայր քաշել, ան տանն սկսաւ փղիկը մեծ փղի մը պէս ահաւելի ձայնով փռնչել. սակայն մայրը աս ձայնին ու երեւան չէր ելեր, որն որ շատ կը զարմայրէր զիս: Գուցէ իր մայրը արդէն մեր զննքներէն մեռած էր, եւ օտար էգի մը ետեւէն կ’երթար փղիկը: Հոս լերան ստորտը ուրիշ փիղ մը տեսայ, որն որ այնչափ մեծ չէր ու բարձր խոտին մէջէն դէպ ի մացառը կը փախչէր. բռնած փղիկս զինակիրներուն յանձնեցի եւ ես նոյն միջոցին լեյուած կրկնափող հրազենս առնելով նոյն փիղը գեւ մայառը չհասած զարկի գետինը փռեցի: Բոլորը մէկէն ինք փիղ ուղաննած էինք ու մինակ նոյն ծագ փղին մայրն էր որ իր ծագը թողնով ձեռքերնէս պրծած էր:

Հրացանիս մէկ փողը լեյուեց էր. սկսայ կոխուած խոտերուն վրայէն այն տեղը երթալ, ու որ նախ հինգ փղերը ուղաննած էինք: Այլապէս հոս յաղթութեան նշաններ պատրաստելու, այսինքն նոյն փղերուն պոչերը կտրելու վրայ էր, երբ յանկարծ սկսաւ ինձի պոռալ “Ետեւէնդ նայեցէք, տէր, ետեւէնդ նայեցէք, փիղ մը կու գայ: Շուտ մը ետեւս գարձայ ու տեսայ որ նոյն տեղէն, ու որ վերջի փիղը զարկած էի, ահաւոր արու փիղ մը կատաղութեամբ վրաս կ’արշաւէ: Պատիճը բարձրացուցած ականջները անկած ու պոչը ցցած անանկ մէկ գոչիւն մը հանեց որ բառ ամեն նայնի վայրաշարժի (locomotive) մը տուրբուլն կը նմանէր: Անտփոր էր աս փղին մեծութիւնը եւ զարմանալի ան արագութիւնը որով որ վրաս կը վազէր: Շատ անգամ վրաս

գաւոր դէպքերու մէջ գտնուած եմ, սակայն չեմ յիշեր որ ասկէ յառաջ երբեք այսպիսի յառաջատեսի վիճակի մէջ գտնուած ըլլամ: Խոտին բարձրութիւնը փախչելն անկարելի կ’ընէր: Թէպէտեւ հրացանիս մէկ փողը լեյուեց էր, բայց փիղը վեր բռնած պատիճովը գլուխն անանկ ծածկած էր, որ հրացանս պարագ սեղ պարպած կ’ըլլայի: Ես ալ անանկ այլալոյս չէի, որ հնարք մը չէի կրնար մտածել. անոր համար կեցայ ու սպասեցի յառաջով որ պատիճը մէջ մը վար կ’առնու ու գլուխն ազատ կը մնայ. բայց յոյսս պարտու կը տեսնէի, ինչու որ պատիճը միշտ նոյն դիրքի մէջն էր եւ ինքն ալ սատոիկ արագութեամբ ինձի կը մօտենար: Եօթը մինչեւ ութ ոտք բարձր խոտը ալ ու ձախ դին յորուելով քանի մը վայրկեանի մէջ եկաւ երեք ոտնաչափ հեռաւորութեամբ առջեւս կեցաւ: Զարհուրելի ազդեցիւն մը շանթի շուտութեամբ պատիճը վար առաւ զիս յափըրտակելու համար:

Աս վայրկեանի մէջ հրացանս պարպեցի, սակայն մի եւ նոյն միջոցին մէջ գնդակի մը պէս օդի մէջ նետուեցայ: Հրացանս պարպած ասէն դէպ ի ձախ ուղեցի ցաթիկէ, սակայն փիղը զիս ակնայովը ալ ազդէն բռնելով ութ կամ տասը քայլ հեռու նետեց: Բարձր ու պարարտ խոտին մէջ ինկայ առանց գիտնալու իսկզբան թէ մէկ կողմս կտրեցաւ թէ չէ: Հոս յայտնի կը լսէի թէ ինչպէս փիղը մեծ փութով զիս կը փնտռէ պատիճով խոտերը կը փրցընէր ու շատ անգամ ինձի մօտ կը հասնէր: Իմացայ որ ալ բանս բուսած է, թէ որ զիս գտնելու ըլլայ. անոր համար բոլոր ձիգս եղաւ անձայն ու անշարժ կենալ: Բայց փիղը միշտ աւելի կը մօտենար ինձի ու այնչափ մօտս խոտերը կը փրցընէր, որ կը վախնայի թէ զիս ոտքին տակ պիտ’ որ ճմլէ: Սարսափմամբ կը մտածեմ ան վայրկեաններուն վրայ, որոնց մէջ մահուան քրտինք կը քրտնէի խորհելով որ փիղը զիս յանկարծ կրնայ տեսնել: Բարեբախտաբար հրացանս ան տանն պարպած էի, երբ որ անոր ծայրը գրեթէ փղին գլուխը կը դպչէր, անանկ որ նոյն հարուածը անշուշտ անոր մէկ կամ նաեւ գուցէ երկու աչքն ալ կտրուցած էր ու իր սուր հոտառութիւնը վայրկեան մը խոռոված էր: Մեծ ուրախութեամբ իմացայ խոտին խորշակելու ձայնէն որ փիղը վերջապէս կը հեռանար. քիչ մ’ետքը ալ ձայն մը չէի լսեր, անհետ եղած էր: Ուղեցի ոտք ելել բայց ձեռքներս ու ոտներս վրայ հաղիւ կրնայի սողալ. աս կերպով մերձաւոր առուակ մը հասայ ու ոտքս ջուրը բռնեցի, բայց քանի մը վայրկեանի մէջ աղբը անանկ ուռած էր որ ալ չէի կրնար շարժիլ: Փիղն ալ չէր երեւնար, թէպէտեւ եղբայրս ամէն հրացանները լեյուցած ու միայրը դրած էր վրան յարձակիլ: Մարդ խաւերէնք ձիերը բերել տուինք ու մեծ գոռարութեամբ իրիկուան ժամը վեցին վրաններնու հասանք:

Համոզուած եմ որ աս փիղը խորհրդով ու նենգով գործէր: Քիչ մը հեռաւորութենէ փղերուն սպաննուիլը տեսած էր: Բայց մը չէր շարժած մինչեւ որ զմեզ բոլորովին անպատրաստ տեսնէ, ընդ աս վայրկեանը տեսնելը շուտ մը վրանիս ինկաւ: Թէ որ առջեւէն վազելով փախչիլ ուզէի, զիս կռնակէս կը բռնէր ու ան տանն կորսուած չէի: Թէ որ հրացանը պարպած ատենս մէկ կողմը ցաթիկած չըլլայի ակունան փոխանակ աղբերս հանդիպելու: Հարկաւ ստամոքսիս կամ փորիս պիտ’ որ հանդիպէր ու իսկոյն մեռած էի:

Վիշերը շատ անհանգիստ անցուցի, եւ օրերով որ բռնքս չէի կրնար շարժել: Անընդհատ պաղ ջուրի մէջ լսիլ

Թաթիսիով վրան կը գնէի, այսպէսով Թեպետեա քիչ ատենուան մէջ առողջացաւ, սակայն շատ ատեն տեսեց մինչեւ որ սրունքս յառաջուան պէս կըցայ գործածելու սկիւղ:

ՔԱՂԱՔԱՅԵՑՔ ԻՒ ՋՕՐԱՎԱՐՔ

ԺԱՄԱՆԱԿԻՍ

ԱՅԻՆ ՊԱՐԱԿԻ ԵՒ ՏՐԻԼԻ

Այն Պարակի տ'իլիէ կամը, Նաբոլէոն մեծին՝ ձիաւորաց երեւելի զնգապետի մը զաւակ է, մայրն ալ Մայնց քաղքէ Վերմանացի մըն է: Աս սպարապետը 1795ին Սեպտ. 9ին Փարիզ ծնած է, եւ արդէն 1807ին, գեաւորութեան տարուան եղած ատեն ձիաւոր որսորդաց մէջ մտած էր: Իր առաջին արշաւանքը՝ 1812 Ռուսաց դէմ էր, ուր Տայրը կորսնցուց, եւ Վալդիայեաց սնանկ զարհուրելի եղանակաւ ետ քաշուած ատենին, Թէ որ ընկերներն իրեն օգնութեան չհասնէին, ինքն ալ կենքը պիտի կորսնցնէր: Լայպցիի պատերազմի մէջ, գունդ մը Պարակի տ'իլիէին ձախ Թեւը փրցուց տարաւ, եւ աս խեղութիւնը զինքն ստիպեց որ հետեւեալ պատերազմներու մէջ (1814ին եւ 1815ին) անգործ ունեայ մնայ: Նաբոլէոն մեծին իյնալէն ետքը, իր նաբոլէոնեան կողմը բռնելն արդէնք եղաւ, որ սպանիական պատերազմէն ետքը հարիւրապետութենէ բարձր աստիճանի մը չհասաւ: Յուլիսի յեղափոխութեան ատենը, ինք Պարմանի հրամանատարութեան տակ՝ Ալժիր կը գտնուէր, եւ իբր ստորախորհուրդ պաշտօնակալ ստացած բոլոր ճարտարութիւնները իզորձ գնելու ատենն եկած էր: 1830ին Ալգորոտոսի մէջ, զնգապետ եղաւ, քանի մը տարի ետքը Սէն-Սիւրի զինուորական դպրոցին երկրորդ կառավարիչն եղաւ, 1836ին բանակի պահպանապետի պատուով՝ նոյնին բոլոր կառավարութիւնը վրան տուաւ: 1841ին, 1843ին եւ 1844ին, նորէն Ալժիրի մէջ ծառայեց: Վաղանդին գաւառին մէջ հրամանատարութեան ատենը յոյսուց որ կառավարութեան մէջ շատ յաջողակ է, բայց յոյսուցած արտաքին կարգի խտուծութիւնը՝ զինքը շատ քննադատութեան տակ ձգեց:

1848, Փետրուարի մէջ երբոր Վաղլիայի յեղափոխութիւնը սկսաւ, տ'իլիէ իբր հրամանատար Պրզանտն կը գտնուէր: Աս քաղաքը Լեոբիւ Ռոլէին կարմիր հասարակապետական պատգամաւորներէն մէկն իրեն գլուխ բնորոշ էր: Բայց Պարակի տ'իլիէ անանկ անվախ ծամբայ մը բռնեց որ պատգամաւորներն անմիջապէս Թող տալու փախելու պարտաւորեցան: Ասոր վրայ քաղաքը տ'իլիէն իրենց պատգամաւոր ընտրեցին: Պարակի տ'իլիէ ազգային երկու ժողովոյ անդամ էր, եւ աս ժողովոյ մէջ իբր կարգ կանոն սիրող՝ մեծ ազդեցութիւն ունէր: Վաղլէնադին հետ մէջքին այնչափ աղէկ չէր, եւ Յունիսի պատերազմին մէջ յաղթողին հետ անբաղաճաբարութեամբ կը վարուէր, որովհետեւ չէր կրնար կրել որ ատեն մ'իր իշխանութեան տակ եղած երիտասարդ պաշտօնակալ մը հիմակ իր մեծն ըլլայ: Իշխան Նաբոլէոնին գահերիցութեան ատենն՝ անոր հետ ունեցած աղէկ յարաբերութիւնները բանը հոն հասցուցին որ տ'իլիէ Հռոմայ հասարակապետութեան դէմ երթալու զօրաց վերին հրամանատար ընտրուեցաւ:

Եւ գտնուելն տարի մը ետքը, Շանկաւնիէն տեղը՝

Փարիզի զօրաց հրամանատար եղաւ: Ասիէ՝ ամէն մարդ կը համարէր որ տ'իլիէ իր սուրբ իշխանին անձնական քաղաքակնութեանը մատուցած ըլլայ, բայց իրօք անանկ չէր: Ինչպէս որ քիչ մը ետքը, քանի մը պատճառաց համար պաշտօնէն հրաժարելով տեսնուեցաւ:

1851ին Վեկտեմէրի օրերը նորէն Լուզովիկոս Նաբոլէոնին համար պատերազմեցաւ: Նաբոլէոնեան կողմնակցութեան աս պատերազմը յաջողութեամբ գլուխ հանելէն ետքը, տ'իլիէ ծերակուտին մէջ փոխանակ դահերիցու պատին տուաւ: 1853ին Վոտտանդինուպոլիս դեսպան խաւուեցաւ, ուր արեւելեան պատերազմի նախապատրաստութեանց ատենն աւելի զօրավարի քան Թէ գետապետի գործք տեսաւ: Վաղլիա դառնալէն ետքը սպարապետ անուանուեցաւ, եւ Օրսինիին ոճրագործութենէն ետքը արեւմտեան բանակին վերին հրամանատար եղաւ: Պարակի տ'իլիէ հաճախական կերպարանք եւ պատերազմող մը գիրք կամ կեցուածք ունի: Պատերազմի մէջ բանակի մը առանձին հրամայած չունէր, բայց եթէ աս վերջին Իտալական պատերազմի ատեն, որուն մէջ առաջին Ալպեան բանակին հրամանատար էր:

ԲՈՂԱՆԳԱՅԻՐԹԻՒՆ ԳԻՏՈՒԹԵՆՆԵՐ ԵՒ ԱՐՈՒՆԵՍԻՑ

Վաճառականութեան վրայ.

Վաճառականութիւնը (commerce) մարդկային հազարդակցութեանց ամենէն օգտակար գործարանաւորութիւններէն մէկն է: Իրարմէ համատարած ծովով բաժնուած տէրութիւնները իրարու հետ մերձաւոր կ'ընէ ու բարեկամական կապով կը կապէ, ամէն ազգաց անապատներու մէջ ծամբայ կը բանայ, զանազան ազգերը հեռաւոր աշխարհներու բերքերուն մասնակից կ'ընէ, մէկ խօսքով բոլոր մարդկային ազգէն մէկ ընտանիք մը կը կազմէ: Ազգի մը սեպհական երեւցող դանձերն ու պարմանները ուրիշ ազգի մ'ալ վայելել կու տայ ու զանազան երկիրներու ան առատութիւնները կը պարգեւէ, որոնք որ իրենց գրեւն ու բնական պատահարներով անբեր են ու նոյններուն կարօտութիւնը հետեւաբար կը կրէին:

Վաճառականութեամբ ամենէն վայելէն ազգերն ալ քաղաքականացեալ կ'ըլլան. այլ եւ այլ ազգեր իրար ծանօնալու կը սկսին ու իրարու հետ իրեն եղբայր վարուելու կը վարժին: Առանց վաճառականութեան երկրի մը աւելորդ բնական բերքերը կը փճանային, ուր որ ուրիշ երկիր մը անոնց պակասութիւնը կը կրէ: Առանց վաճառականութեան ազգերու մէջ բարեկամութիւն կամ կապ չէր ըլլար. եւ իւրաքանչիւր ազգ իր սահմանին մէջ անմշակ կը մնար: Միայն վաճառականութիւնն է, որ բոլոր երկիրը ամէն ազգաց հասարակաց ինչքն ու ստացուածքը կ'ընէ:

Ազգաց իրարու մէջ բարեկամութիւն հիմնող՝ հարկաւոր ու օգտակար, բնական ու արուեստական բերքերու առուուորն է: Ազգ մը կ'ուզէ իր վաճառքը ծախել ու մէկաշն ալ նոյնները գնել: Ասիկա գլխաւորաբար երկրի բերքերու նկատմամբ. որովհետեւ զրեթէ ամէն մէկ երկիր իր յատուկ բերքն ունի, զոր ուրիշ մը չունի: Եթէ մէկ իմ չունեցած վաճառքն ունի, ես ապահով կ'ընամ ըլլալ որ ինք նոյնը ինձի պիտի բերէ, եթէ զիտնայ որ ես նոյնը գնէմ կ'ուզեմ: Կերեւայ որ Արարիչը իր պարգեւներն անոր համար պարպէ անհասարակ եղանակաւ զանազան ազգաց մէջ բաժնած է, որ աս բերքերու վաճառականութեան ու առուուորին ձեւքով, մարդիկ իրարմէ կախում ունենան ու բարեկամական յարաբերութեանց մէջ մոնելու առիթ ունենան: Այսպէս փոփոխ շահախնդրութիւնը բոլոր ազգաց մէջ ընդհանուր կապ մը յառաջ բերած է. որովհետեւ գրեթէ չկայ ազգ մ'որ ինք ուրիշ ազգի մը չունեցածն եւ ունենալ բազմացածը չունենայ:

Վաճառականութեան առարկան ամէն տեսակ վաճառք

ինչպէս նաեւ թղթադրամ ու արծաթէ գրամն է: Վաճառականութիւնը երկու տեսակ է. մէյ մը ցաւառային վաճառականութիւն (commerce par terre) երբ օրինակի աղաղաւ վաճառքները կառքերով կամ նաւերով մէկ քաղքէ մէկալ քաղքէ, մէկ ցաւառէ մէկալը, տէրութենէ տէրութիւն կը տարուին Աս տեսակ վաճառականութիւնը ներքին վաճառականութիւն ալ կ'անուանուի, որովհետեւ մի եւ նոյն տէրութեան բնակչացը մէջն է: Երկրորդ վաճառականութիւնը (commerce maritime) ասոր հակառակ աշխարհքիս շատ մասերը իրարու հետ կը կապէ, աս ալ նաեւ արտաքին կամ համաշխարհական վաճառականութիւն կը կոչուի. բայց հասարակօրէն ներքին վաճառականութիւնը ըսելով, տէրութեան մը իր բնակչաց մէջ եղած վաճառականութիւնը կ'իմացուի, իսկ արտաքին ալիւս ալ տէրութեանց մէջ եղած վաճառականութիւնը:

Գարձեալ վաճառականութիւնը երկու կը բաժնուի, Մեծ վաճառականութիւն (commerce en gros), երբ որ վաճառքները մեծ մասերով, հակերով, անտուկներով ու մեծ կտորներով կը ծախուին: Փոքր վաճառականութիւն (commerce en detail: petit commerce) երբ որ վաճառքները պոկիկ մասերով, առանձին առանձին, կշիւքով ու չափով կը ծախուին: Ստակի վաճառականութիւնը ըսելով կ'իմացուի լուծարարականութիւնը (commerce de lettres de change; banque). այս ինքն երբ որ վաճառական մը, ուրիշ մ'ընդունած պատրաստ դրամին դիմացը իր ուրիշ քաղքի մը մէջ, երբեմն նաեւ աշխարհքիս ուրիշ կողմ մը գտնուած վաճառակիցներէն մէկուն վրայ փոխանակագիր կամ լուծարագիր (lettre de change) մը կը քաշէ, զորն որ աս վաճառակիցը վերջէն փոխանակագիրը կամ լուծարագիրը բերողէն ստակը կը վճարէ: Աս վաճառականութիւնը պատրաստ դրամի մեծ պաշար կը պահանջէ: Թափ վաճառականութիւն ալ ան վաճառականութիւնն է, որուն մէջ պատրաստ գրամ չի վճարուիր, այլ միայն թղթեր, ինչպէս, տէրութեան թղթեր (effets publics), պարտականութեան թղթեր (obligation), բաժանարարութեան թղթեր (action) եւ այլն, պատրաստ դրամի տեղ կ'ընդունուին:

Մեծ վաճառականութեան գործը կամ ձեռակերտներու, կամ արուեստանոցի գործուածներու, կամ երկրի մը բնական բերքերու վաճառականութեան հետ է, որմէ որ վերջէն ուրիշ գլխաւոր քաղաքներու մէջ մեծ վաճառքի միջերանոցներ կը դրուին. եւ կամ գրաի վաճառականութեան հետ. այս ինքն երբ որ նոր երկրի մը բերքերը ուրիշ օտար երկրի մը կը տարուի, ու դիմացը նոյն երկրի բերքերէն կ'առնուի, նոյնքը իր երկրին մէջ ծախելու եւ կամ ուրիշ երկրներ խաւրելու համար: Ամենէն մեծագործ վաճառականութիւնը՝ կառավարութեան պաշտպանութեան տակ մեծ վաճառականութեան ընկերութիւններով եղածներն են. ինչպէս օրինակի աղաղաւ Անգղիայի վաճառականութիւնը արեւելեան Հնդկաստանի ընկերութեամբ դէպ ի Հնդկաստան եւ այլն: Աս վաճառականութիւնը երկայն ծովային ճամբորդութիւն, մեծ վաճառականութեան նաւատորմի մը, օտար երկրներու մէջ մեծամեծ վաճառականութեան տներ (comptoir) եւ այլն կը պահանջէ: Ստոյգ է ասոր ծախքը շատ է, բայց շահն ալ մեծ ու երեւելի է:

Արեւելի վաճառականութիւնը ըսելով կ'իմացուի դէպ ի յոնիական Արքիպելագոսի կղզիները, Կոստանդնուպոլիս, Չիւսնիա, Հալէպ, Կիպրոս, Ալեքսանդրիա, Գայրոս, Պերպերիայի ծովեզերայ երկրներն եղած վաճառականութիւնը:

Հիւսիսային վաճառականութիւնը ուղղութիւնը Տանցիկի, Լիւպէրի, Համբուրգի, Ռիկայի, Բեզերպուրգի, Արլանկէի եւ այլն, վրայէն է:

Արեւելի ու իր կղզիներուն վաճառականութիւնը, նաեւ Արաբիայի, Պարսկաստանի ու Պարսից խորշերուն վաճառականութիւնն ալ մէկտեղ կ'անուան:

Արեւելեան Հնդկաստանի վաճառականութիւնը չէ թէ միայն Գորոմանէի ու Մալապալի ափանց, Պենակալայի ու Մոնկոյի վաճառականութիւնն ունի, հապա նաեւ Չինի, Գոլին-չինայի, Սիամի, Մալաքեան ու Փիլիպպեան կղզիներուն եւ այլն, վաճառականութիւնն ալ իրենն է:

Արեւելի վաճառականութիւնը հիւսիսային ու հարաւային Ամերիկայի վաճառականութիւնն ունի:

Արեւելեան Հնդկաստանի կղզեաց գլխաւոր վաճառականութեան նիւթերն են, Շաքար, Խահուէ, Հնդկի նուշ (բադաւ) եւ այլն:

Սնակութիւն (banqueroute) ըսելով կ'իմացուի վաճառականի տան մը դիտմամբ իր պարտատէրները զոհ չընելը, որն որ կը պատահի, երբ որ վաճառական մը իր ամենէն ընտիր կարասիքն ու ստակն հետն առած, յանկարծ աներեւոյթ կ'ըլլայ իր պարտատէրաց պարտքը վճարելու չտոկոսելու համար. աս տեսակ անանկութիւնը խարէական անանկութիւն կ'անուանուի: Այսպիսի խաբէրայ մը խափել կը պատժուի, երբ որ ձեռք իյնայ:

Ասոր հակառակ երբ որ կ'ըսուի թէ այս կամ այն անուն վաճառականը բացը ելաւ (faillir) կամ վճարքի անկարող եղաւ, կ'իմացուի որ, չէ թէ խաբելու եղանակաւ իր պատտաւորները չէ կրցած զոհ ընել, հապա ըստ պատահման ու դժբախտութեամբ չէ կրցած հատուցանել: Ասի կը պատահի, երբ որ վաճառական մը, իր փոխանակագիրները՝ օտարի պակսութեան համար կամ ուրիշ դժբախտութեան պատճառաւ, ինչպէս վաճառականի նաւը ընկղմելով, հրդեհով, վաճառականի մ'ընկերութեան պարտքը ծանրանալով, չարութեամբ, պարտապաններուն վճարել չկրնալով կամ չուզելով, վճարքի անկարող կ'ըլլայ ուստի եւ պայտէս բացը կ'իյնէ. բայց հասարակօրէն իր պարտատէրները անոր ներդրամութիւն կը ցուցնեն, ու չափաւոր ժամանակ մը կը շնորհեն իր պարտքը վճարելու համար: Աս կերպ անանկացող վաճառականի մը վարկը (credit) ստոյգ է որ քիչ մը կը նուազի, բայց նախատանաց կնիքը վրան չ'առնուր:

ԾԱՅԳՈՒ ՄԱՍԻՆՈՒԹԱՆՆ

Գ. Ո Ո Ւ Ե Ր

Յակիկեթ (Hyacinthus. Զիւսիւն):

Պարմանիայի մէջ հասարակօրէն սոխերը շատ ուշ կը տնկեն, որով երբեմն գէշ հետեւութիւններ յառաջ կու գան: Սոխերը խիստ կը չարնան, եւ պարսպ տեղ՝ օգոյն ծծելովը, իրենց հիւթէն մաս մը կը կորսնցնեն: Յակիկեթի սոխերը, Սեպտեմբերին սկիզբը պէտք է տնկել: Ով որ շատ սոխ ունի, կրնայ իր գործողութիւնը հետեւեալ եղանակաւ բաժնել: Սեպտեմբերին առջի շաբաթը կրնայ սոխերուն ամենէն պղտիկները տնկել, երկրորդ շաբաթը քիչ մ'աւելի զօրաւորները որոնք որ գեռ կառարեալ աճած չեն, երրորդ շաբաթը՝ կանախ ծաղիկները, չորրորդ շաբաթը՝ ուշ ծաղկողները, այնպէս որ ամիսը չ'ընդհատուի ամէն ալ տնկուած ըլլան: Ծաղկելու սոխերը՝ իրարմէ 7 - 8 մասնաչափ հեռու կարգերով պէտք է տնկել, եւ աս կարգերու մէջ անանկ յարմարցնելու է որ մէկ կարգին ամէն մէկ սոխերն իրարմէ 6 մասնաչափ հեռու, եւ դիմացի կարգի երկու սոխերուն մէջն իյնան: Ածուին վրայ սոխերուն արեւ կուելու կարգերուն ակօսները շինելէն ետքը, ան տեղերն ուր որ սոխերը պիտի դնուի 3 մասնաչափ փոսեր կը շինուին, եւ աս փոսերուն լայնութիւնը սոխին տարածութեանէն քիչ մ'աւելի կ'ըլլայ: Աս փոսերու մէջ մէկ մասնաչափէն ոչինչ նուազ բարակ աւաղ կը լեցուի, սոխերը վրան կը դրուին, եւ նոյն աւաղէն այնչափ վրան կը լեցուի, որ սոխերն անտեսանելի ըլլան: Աս փոքրիկ աւաղակցուներու մէջ եղած միջոցները յակիկեթի հողով կը լեցուին, եւ բոլոր ածուն նոյն հողով 1 - 2 մասնաչափ բարձրութեամբ կը ծածկուի: Վերջապէս՝ վրան այնչափ աւաղախառն աղէկ պարտիզի հող (երկուքն ալ հաւասար չափով) կը դրուի որ ածուն պարտիզին հարկանին հասնի: Ածուին հողը անձրեւոտ

օրերուն քիչ մը կը նստի եւ պարտիզին երեսն քիչ մը
ցած կը մնայ. բայց առի շատ օգտակար է, որովհետեւ
յակինթներուն ածուն աս եղանակաւ խոնաւիկէ կը մնայ,
եւ խիստ ձմերուան ատենը վրան խոտերով ու տերեւներով
գիւրաւ կը գոցուի: — Թէ որ սոխերը ծածկելու համար
առնուած աւաղը զուտ ու մաքուր չէ նէ, պէտք է նոյնը
մինչեւ որ աղէկ մը մաքրուի եւ անդոյն ըլլայ՝ լուալ, չոր-
ցրել եւ բարակ մաղէ անցընել: — Ան տեղերն ուր պար-
տիզատերերն արուեստական փափուկ հող կը շինեն, հոն
յակինթին ամէն մէկ տար կրնայ մամուռի մէջ փաթթուիլ:
Բայց աս գործողութիւնը կրնայ զէշ հեանութիւն ալ
ունենալ՝ որովհետեւ մամուռի մէջ շատ անգամ փնտա-
կար ճճիներ եւ որդեր կը գտնուին եւ սոխին մէջ իրենց
ձմերուան բնակութիւն հաստատելով անոր հիւթը կը
ծծեն եւ զանի կ'ապականեն: — Թէ որ պարտեզն ուր
յակինթը պիտի անկուի բարձր եւ չոր դիրք ունի, պէտք
է ջանալ որ աս ծաղկանց համար ցածիկէ ամու մը շինուի:
Էւ աս ամուն՝ օրիշ տեղ եղածներէն աւելի խորունկ ու
լայն պէտք է փորել: Աս գործողութիւնը ընդնալէն ետքը՝
ածուին յատկաւ 5 — 6 մասնաչափ բարձրութեամբ կաւ
կը տարածուի եւ աղէկ մը կը կոխուի, եւ ածուին չորս
պատերն ալ նոյնպէս 3 — 4 մաս կաւով կը պատուի: Աս
ընելէն ընդնալէն ետքը. փոսոյն խորութիւնը $2\frac{1}{2}$ սանաչափ
պիտի ըլլայ: Բայց որպէս զի անձրեւի ջուրը փոսոյն մէջ
չմնայ, կաւոյն մէջէն աղբին անդին 2 — 3 մասնաչափ մե-
ծութեամբ ծակեր կը բացուին, որոնց ձեռքով խիստ
խանաւ թիւնը կաւոյն տակի հողոյն մէջ կ'երթայ: — Ետքը
աս փոսին մէջ՝ վերը բուսածին պէս զանազան հողերու
շաքերով կը լեցուի, բայց բոլոր լեցուելէն ետքը, ածուին
երեսը պարտիզին երեսէն 2 մասնաչափ ցած պիտի մնայ:
Անով ջուրը ածուին վրայ կը ժողովի, եւ տակի եղած
կաւն ալ՝ կ'արդիւնէ որ երկրորդ զանի անմիջապէս չիծծէ,
եւ չիչորցնէ: Այսպիսի փոս մը ամէն տարի նոր հող լեցընե-
լով՝ տարիներ կը տեւէ: Սոխերը անկուելէն ետքը, ածուին
վրայ բուսած վայրենի խոտերը՝ ձեռք մաքրելու է: Էւ որ-
պէս զի մաքրելու ատեն ածուին վրան չիխուի, ածուին
լայնութիւնը 5 սանաչափէն աւելի չեն ընեն: Զակինթի
սէր ձգողը, պիտի ջանայ որ խիստ ձմերուան ատեն պարու-
թիւնը մինչեւ արմատները չհասնին, անոր համար յարգով,
տերեւներով պէտք է որ ծածկէ: Թէ որ խիստ ցրտերը
երկայն կը տեւեն, կամ երբեմն երբեմն կը կրկնուին, ան
ատեն աս ծածկին վրայ, թեթեւ կարգ մը աղը տարա-
ծելու է: Բայց ընդ ցրտերը դադրելն աս ծածկը մէկ դի
պէտք է առնուլ որպէս զի յակինթը ժամանակէն յառաջ
ծլելու չսկսի: — Գարնան, կամ թէ Մարտին սկիզբը,
հողը քիչ մը կը կաղցրուի, եւ աճելու սկսած յակինթները
գիշերուան ցրտութենէ պահելու համար, գիշերն ընձա-
նակներով կը ծածկուին: Իսկ ծաղկելու սկսելէն ետքը,
որպէս զի ծաղկելին երկայն ատեն տեւէ, խորհուրդ կը
տրուի որ խիստ արեւ եղած օրերը կէս օրէն յառաջ ժամը
10էն սկսեալ կէս օրէն ետքը մինչեւ 4 նոյնպէս ծածկուին:
Ծաղկելն անցնելէն տերեւները չորնալէն ետքը, չոր օր եւ
ղած ատեն պէտք է սոխերն զգուշութեամբ դուրս հա-
նել, տերեւներն ու ծաղկին ցողունը սոխէն 1 — 2 մաս-
նաչափ վերէն կտրել, սոխին ձաղերն զգուշութեամբ զա-
տել, եւ չոր ու օդաւնուկ եւ անարեւ տեղ մը դնել ու
չորցնել եւ աս եղանակաւ մինչեւ Հոկտեմբեր պահել, եւ

աս ամառան մէջ թէ սոխերն ու թէ ձաղերն նորէն անկել:
Սոխերը պահուած ատենը, երբեմն երբեմն պէտք է դար-
ձնել, որպէս զի միայն մէկ կողմը չորնալով, տակի կողմը
փտութեան բիծ չընդունի որ աղէկ ծաղկելուն կրնայ մե-
ծապէս փնտաւար ըլլալ: Աս գործողութիւնը ի մասնա-
ւորի Սեպտեմբեր ամսոյն մէջ պէտք է մտնալ. որովհե-
տեւ սոխերը նոյն ատեն թարմ հիւթ կ'ընդունին: Նոյն-
պէս մեծ սոխերուն տակը գտնուած պղնդանման կեղեւը՝
թէ որ դիրութեամբ սոխէն կը բաժնուի, զգուշութեամբ
մէկդի պէտք է առնուլ: Թէ որ սոխի մը վրայ փտութեան
նշան մ'երեւալու ըլլայ, նոյն փտած մասը զմեկնով մը
զգուշութեամբ կը փորուի ու դուրս կը հանուի: — Իսկ
պղտիկ սոխերը իրարմէ 3 — 4 մասնաչափ հեռու, եւ 1 — 2
մասնաչափ խորունկ կը անկուին, եւ ամէն տարի տերեւ-
ները չորնալէն ետքը կը հանուին եւ անան նորէն կը տըն-
կուին: Թէպէտ եւ առջեւ երկու տարիները ասոնք միշտ
հողի տակ կրնան մնալ, բայց հանուելու ըլլան նէ ծաղիկ-
նին մեծ եւ աղւոր կ'ըլլան:

— Երբեք —

ՄԱՆՐԱՈՒՐԷ ՈՒ ԶՈՒՍՐՃԱՆԻՔ

Օդի վրայ ծամբորդութիւն մը:

Փարիզի Գուբրիէ անուն լրագրին մէջ կը կարդանք. Ա-
հաւաստի չորս օդի վրայ ծամբորդութիւն ընդնալէն պատմու-
թիւնը, որոնք Ս. Լուիէն երաժ՝ Թար ինչպիսի էն: Մեծ ու
յաղթանակաւ գուբրիէ ծաղած առաջատարներ ունէր, որպէս
զի հարկաւոր եղած ատեն գործածէ ուղած կողմը երթալու
համար: Բայց սակեց գնդին տակին մետաղէ շինուած նաւակ մը
կախած էր, որ ծով իջնալու վտանգին մէջ իրենց օգնէ: Զուլիսի
10ին, իրիկուան ժամը 7ին աս քաջ ու աներկիւղ օդանաւոր-
ները անթիւ ու անհամար բազմութեան առջին Ս. Լուիէն
բաժնուեցան. երկրորդ օրը ժամը 4ին Վայն բերդին քովէն ան-
ցան ու նոյն օրը դէպ ի ժամը 9ին Էրեկին լճին վրայ հասան:
Ծամբուն արագութիւնը ժամու մը մէջ 75 մղոն կը հասնէր ու
մինչուէ հոն որ կողմնոր կ'ուղէին կրնային երթալ: Միտքերնին
ան էր որ Նիւ Լորդին երկրին մէջէն միւս կողմն անցնող
կենդանական երկաթի ծամբուն ուղղութեամբ Հոստոնը անց-
նելով նոյն Նիւ Լորդ քաղաքն հասնին: Բայց դժբախտու-
թեամբ ուղեցին որ Օնթարիո լճին քով Ռոքէսթեր իջնան,
ուր որ չորս ծամբորդներն մէկը կ'ուղէր դուրս ելել: Վար
իջնալու ատեն՝ օդաբաժններու հանդիպեցան, որուն մէջ այնպէս
սաստիկ հոգմոց յուզմունք կար, որ միմեկը յիշեցր անու ու
դէպ ի ծով տարաւ, եւ այսպէս կենսերեւին ապահովընելու
համար պարտաւորեցան երթալու տեղերնին թող տալ: Բնան
ու չորս ժամ չեղած 1150 մղոն ծամբայ ըրին, որով եւ փորձով
ցուցըցին թէ օդի վրայ նաւելով Ատլանտեան ծովը կրնայ
անցնուիլ:

Մարդուն մէկը վաճառանոց գնաց ու սազ մը, ալիւր,
հաւիթ ու կանաչեղէն գնեց: Ալիւրը զլիարկին մէջ լեցուց:
Հաւիթները առնալգետտին զրգանները ինջեցուց, կանաչեղէնը
թիկնոցին զրգանը խոթեց իսկ սազը թեւէն տակն առաւ:
Այսպէս առն հացած ատեն, ետեւի կողմանէ այժ մ' ասոր
մտիկնայով, սկսաւ կանաչեղէնը խաճնելով փրցընել, որն որ
թիկնոցին զրգանէն դուրս կախուած էր: Մարդը մէկէն
ետեւը դարձաւ ու գլխէն խոյրը հանեց, որ անով այժ փախցընե-
բայց այժ արդէն կանաչեղէնը լափած էր, եւ ալիւրն ալ բոլոր
զլիարկէն դուրս թափուեցաւ, իսկ սազը, ան գործողութեան
ատեն, ազատ որ թող արուած էր, փախաւ: Մարդը խռոված
ու այլըլլած՝ Ո՛հ, հիմա՛կ ձեռքս ալ բան մը չմնաց ըսելով՝
յուսահատած ձեռքները առնալգետտին զրգաններուն կը դար-
նէր, այսպէս հաւիթներն ալ սկսան դուրս վաղել: